

Un scurt metraj fără final

Anatol MORARU, *Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova*

Scris în 1955, romanul *Frunze de dor*, care numără doar 142 de pagini, confirma la data apariției (1957) devenirea unui scriitor cu vocație și marca începutul unei noi etape evolutive în proza română din Basarabia. *Frunze de dor*, o proză la care autorul a revenit în câteva rînduri, e o poveste de dragoste a doi tineri din Valea Răzeșilor, sat situat în spațiul imaginar al Cîmpiei Sorociei: Gheorghe Doinaru și Rusanda Cibotaru, sentiment care, metaforic vorbind, înmugurește primăvara, înflorește vara și se ofilește toamna, relația lor constituind și axa romanului. Celelalte personaje implicate și suita de întâmplări și realități relatate au menirea să contureze fizionomiile morale și sociale, să motiveze comportamentul și psihologia protagoniștilor. Fără a-și propune în acest caz realizarea unei „monografii a satului basarabean”, autorul reușește un scurt, dar impresionant film al vieții rurale în care nu se insistă pe momente de maximă încordare, deși e vreme de război. Critica literară s-a arătat afectată de neglijarea socialului ardent: „Într-un moment istoric de frîntură, menționează Andrei Lupan, cînd și cei mai obișnuiți țărani ai Moldovei aveau preocupări politice extrem de ascuțite, eroii *Frunzelor de dor* au fost în mod nefiresc ușurați de acest potențial al conștiinței active” (Lupan 1973: 192).

Deși orfan de tată și cu o casă neterminată, dar flăcău harnic, frumos și cuminte, Gheorghe Doinaru este jinduit de fetele și nevestele tinere din Valea Răzeșilor, fapt care îl lasă oarecum rece.

Rusanda construiește și ea un scenariu de seducere a flăcăului (merge la mătușa Frăsîna, mama lui Gheorghe, după sămînță de gherghine, cere de la aceasta un șervețel ca să coase niște clopoței, îi „sugerează” tatălui său că ar fi bine să semene mazăre în Hîrtoape etc). Gheorghe și Rusanda se și întîlnesc anume în Hîrtoape, unde el vine la arat, iar ea la semănat mazăre. Conform tradiției, Gheorghe o va „scoate în lume” la joc. Cînd se întorc de la club, Gheorghe trăiește un sentiment de beatitudine: „... un suflet curat și tînăr s-a lipit de sufletul lui ca un copil și-i era a plînge, și-i era a rîde lui Gheorghe”. Discursul auctorial este plin de naturalețe, irigat de lirism, miza fiind detaliul sugestiv, subtextul abundă de asociații revelatoare. Manifestările sentimentului sînt ingenue, dragostea curată a eroilor se desfășoară după un ritual etern, păstrîndu-și, totodată, farmecul și prospețimea proprie. Sărutată de flăcău, Rusanda... „a scos repede o băsmăluță, a pornit cu ea spre buze, dar mîna n-a îndrăznit să șteargă arsura primei sale dragoste...” și Gheorghe rămîne tulburat: „Stătea ferindu-și fața, ca să nu-i atingă vîntul farmecul celor două buze fragede, nesărutate, încă, aproape copilărești, de n-ar fi fost așa de fierbinți”.

Deși viitorul idilei lor nu e amenințat direct de război, ambii îndrăgostiți au temeri că relația lor ar putea să se destrame. Rămînînd să doarmă la Domnica, Rusanda

EXEGEZE LITERARE

visează un vis urît: „Visase o căsuță pe care mult ar fi vrut s-o schimbe în locul casei sale părințești. De sub streășina acelei case dorite a lunecat ursitul ei. Un băietan nalt și smolit [seamănă izbitor cu Gheorghe – A.M.], cu sacul de merinde în spinare... s-a apropiat, i-a întins o mînă și i-a spus: — Să nu mă aștepți, Rusando, că n-am să mă întorc”.

E un vis-premoniție. Plecat după lemne în pădurea Țaulului, Gheorghe, după ce ascultă, împreună cu alți consăteni, povestea bătrînului despre dragostea tragică a fiului pădurarului și a fetei din Țaul, se întrebă: „Poate un mormînt ca cel de alături îi păștea și pe ei? Ca și băiatul țaulencei, el avea să plece curînd la armată, apoi badea Mihalache, ca să scape de-o grijă, i-a găsi Rusandei un nacealnic în sat”. Această reflecție plus visul în care el și Rusanda se află în pădurea Țaulului sînt semne subtile ce anunță eșecul dragostei lor.

După ce se întoarce de la Țaul, Gheorghe trăiește o stare de incertitudine și decide să abandoneze relația lor: „Biruișe pămîntul din Hîrtoape, biruiseră snopii de grîu, mînzul cu steluță albă și iarba naltă, bună de coasă”. Gheorghe nu-și poate stăvili însă pornirile firești și ei se împacă, prășind mazărea (care i-a unit!) din Hîrtoape: „... a înțeles că tot ce-a avut mai scump în viață a schimbat pe acești doi ochi căpriei. Și pămîntul. Și grîul, și mînji, și iarba”.

Intenția Rusandei de a se face învățătoare declanșează o criză profundă a dragostei lor. Episodul „selecției” Rusandei este semnificativ. Autorul făcea o aluzie transparentă la o situație dramatică din primul deceniu postbelic din Basarabia, situație despre care autoritățile nu aveau voie/ nu îndrăzneau să vorbească: „Venise toamna, iar prin satele Basarabiei școlile rămîneau închise, căci n-avea cine dăscăli copiii...”. Cum bine se știe acum, în 1944, odată cu retragerea trupelor românești, peste 10 mii de intelectuali (medici, pedagogi, ingineri, funcționari publici etc.) au trecut Prutul ca să nu fie lichidați de regimul stalinist, așa cum s-a întîmplat după „prima eliberare”, în 1940, cu cei care au rămas în Basarabia. Putem considera spunerea timidă a acestui adevăr la acea oră un „strop de dizidență”.

Apoi, decizia Rusandei trezește în sufletul lui Gheorghe o adevărată furtună de întrebări zguduitoare: „Gheorghe stătea pe gînduri. Era țaran născut în zodia țaranilor și visa să ia în căsătorie o fiică de țaran, dar învățătoare? Pentru ce-i trebuie lui învățătoare la casă? Și cum poți face căsnicie cu ea – tu cu plugul, ea cu creionul? Și dacă face un borș care nu-ți place, cum îi spui?”

Critica literară (chiar și cea de calitate) din vremurile sovietice a rezolvat lejer esența conflictului erotico-social, explicînd destrămarea dragostei prin atitudinea diferită a protagoniștilor față de „noile realități socialiste”: „Receptivă și sensibilă la nou, menționează Vasile Coroban, Rusanda tinde spre învățătură, pe cînd Gheorghe, fascinat de mitul dragostei sale, n-are forța necesară de a se adapta imediat la noile împrejurări” (Coroban 1972: 201). Faptul că Rusanda accepta rapid generoasa ofertă, iar Gheorghe, pentru care valoare supremă este pămîntul, alege să rămînă în

EXEGEZE LITERARE

universul de proveniență milenară – cel al plugarilor, i-a adus acestuia din urmă nu numai supărarea interpreților angajați, dar și discriminarea în compunerile școlare: „Gheorghe Doinaru – rob al pământului”.

Mihai Cimpoi explică, la rîndul său, „înstrăinarea” eroilor prin „glasurile” diferite care le locuiesc conștiințele: „Faptul că pe sufletul eroului pune stăpînire *glasul pământului*, iar pe acela al eroinei *glasul cugetului* îi înstrăinează” (Cimpoi 2008: 20). În afară de faptul că povestea cu glasurile nu este numaidecît o invenție a lui Mihai Cimpoi, considerăm neavenită utilizarea expresiei *a pus stăpînire* în cazul lui Gheorghe Doinaru, or „glasul pământului”, „spune” autorul, îi mobilează ființa de prin... clasa a treia: „De abia trecuse în clasa a treia, că Gheorghe de acum anina plugul în urma căruții... și se ducea la arat”.

Are dreptate Ion Ciocanu cînd susține: „Conflictul principal nu se desfășoară însă între personaje, ci în sufletul lui Gheorghe” (Ciocanu 2003: 392). Într-adevăr, personajul central renunță la pasiunea pentru Rusanda, nu fiindcă este obsedat de gelozie sau pentru că este inadaptat noii orînduirii. Ion Druță a fost inspirat cînd a motivat logica acțiunilor acestui personaj în scena finală. Gheorghe Doinaru face parte din stirpea acelor plugari, firi conservatoare, care cred și promovează doar valori rodite de milenii, care acceptă și impun doar materii probate pe propria epidermă, care învață doar la școala vieții. Pentru ei noul este, de cele mai multe ori, o himeră, civilizația îi sperie și ei, instinctiv, se baricadează în propria lor cetate – pământul, cel care i-a salvat de atîtea ori pe strămoșii lor de valurile tulburi ale istoriei. Dacă autorul construia un personaj care plonjează temerar în febra „primenirilor”, se „recondiționează” peste noapte, plecînd și el la cursuri de învățători, romanul ar fi degenerat într-o ordinară proză oportunistă. Spre deosebire de mama sa, Gheorghe înțelege prea bine distanța socială care se instituie între ei, dar nu doar aceasta îl face să abandoneze dragostea lor. Autorul motivează psihologic luarea deciziei, operînd cu mai multe detalii sugestive. Cînd Gheorghe se întreține cu Rusanda, care urmează să plece a doua zi la Soroca, lelea Catinca o apostrofează: „– Tu, copilă, nu sta mult la sfat. Știi cîte ai pe capul tău!” Mama Rusandei îl consideră deja un oaspete nedorit și, de fapt, îl alungă: „... văzînd că Gheorghe nu se grăbește, s-a rezemat de portiță și-l aștepta cînd s-a duce”. Această insolentă „nerăbdare”, precum și alte „dezacorduri”, intervenite grabnic între el și părinții Rusandei, îi rănesc sensibilitatea, orgoliul: „De cum s-a întors de la Soroca, nu s-a mai dus pe la Rusanda decît o singură dată. A simțit că nu-l mai așteaptă, cum îl așteptau înainte nici casa, nici stăpînii, și, mîndru în felul lui, și-a zis că dacă e așa, mai bine nu se duce”. Dar pasiunea pentru Rusanda îi mai stăpînește ființa, or, „copila ceea dovedise să devină marea patimă a vieții lui”. Obsedat, o așteaptă cu înfrigurare să vină la cules mazărea în Hîrtoape, dar vine badea Mihalache și Gheorghe înțelege că femeile: „Culeg ceea ce au sădit altele și se leapădă de cele ce au sădit cu mîna lor...”. Cum e vorba însă de o poveste de dragoste, Gheorghe, din teamă că „altul i-a zice tată lui badea Mihalache și Rusanda altuia i-a stinge lampa”, capitulează și pornește

EXEGEZE LITERARE

noaptea spre casa iubitei. Tocmai cînd era gata să bată în fereastra întunecată aude vocea învățătorului Pînzaru: „– Eu zic: bine! Dar roata căruței are diametru? Și un alt glas, senin ca cerul, scump ca viața – a întreat: / – Da el ce-a zis?”

Deși înțelege că renunțarea la dragostea pentru Rusanda înseamnă irecuperarea paradisului, Gheorghe nu încearcă să clarifice lucrurile, să lupte, ci se limitează să constate „țărănește”: „Mă rog, doi învățători mai stau la sfat”. Sentința cîntărește cît un studiu de caz al psihologiei plugarului, or, acceptînd „corecția” destinului, Rusanda comite o dublă „trădare” – a lui Gheorghe și a pămîntului... Conformîndu-se fără împotrivire „primenirilor socialiste”, ea accede într-o lume care încă nu și-a demonstrat consistența. Pedagogii „preparați” în doar cîteva luni de studii, ca Rusanda Cojocar, nu au scos învățămîntul postbelic din impas, dimpotrivă, cu concursul lor direct a început producerea în cantități agricole a mediocrității, iar societatea suportă și astăzi consecințele „activității lor didactice”. Nu în zadar țărani din Valea Răzeșilor nu consideră legitime asemenea „metamorfoze ontologice”: „– Da cine-i asta? / – Apoi... N-o cunoști? Fata lui badea Mihalache. / – Și ce împlă ea împodobită... / – Cică-i învățătoare... / – Învățătoare? Și ea-i învățătoare? Apoi bune vremuri am mai ajuns”.

În eseu *Discreditarea valorilor* Ion Druță explică tehnologia compromiterii valorilor, operație practică abundent în Uniunea Sovietică: „Vedeți dumneavoastră, acea epocă a demonismului comunist avea un mecanism foarte adînc ascuns, pe care eu l-aș numi *discreditarea valorilor*. Și uite, cum a început atuncea în șaisprezece sau șaptesprezece, cînd bucătăreasa era pusă în fruntea satului, pînă în ziua de astăzi această mare „epopee” încă nu a sfîrșit. Și discreditarea valorilor cum mergea? Dumneata nu prea ești bun de învățător, dar uite noi te facem, în schimb dumneata o viață întregă ai să îți minte că noi te-am făcut învățător... Și uite în felul acesta atîta a fost frămîntată această lume cu discreditarea valorilor reale, încît mai fiecare din noi nu și-a trăit viața pe care ar fi vrut s-o trăiască, n-a făcut ceea ce ar fi vrut el să facă în viața lui și ar fi fost capabil să facă, dar n-a făcut, admitem că nici n-a iubit pe cel pe care ar fi vrut să-l iubească...” (Druță 1993).

Deznodămîntul romanului rezultă din datele conflictului și din natura personajelor – constructe logice ale intenționalității auctoriale. Considerăm neîntemeiată, în această ordine de idei, afirmația profesorului Keith Hitchins: „În cele din urmă, el (Gheorghe Doinaru – A.M.) se încrede în sensul moral al schimbărilor, pentru a se debarasa de dilema sa și a purcede spre o nouă viață” (Hitchins 2008: 105-106). Dimpotrivă, autorul a știut să reziste presiunii criticii oportuniste, cititorilor obișnuiți cu prozele „realismului socialist”, în care „totul se termina cu bine”. Pornit spre gară, Gheorghe lasă în urmă: „...o căsuță oarbă, ce privea cu singurul său ochi, o femeie frîntă de durere în mijlocul drumului, cu mîinile ridicate spre cer, și peste tot – frunze galbene, frunze de jale, frunze de dor...”. E un final logic, deschis lectorilor dornici și capabili să „încheie” opera.

EXEGEZE LITERARE

Celelalte personaje, de planul secund, vin în text ca să contureze, cum spuneam, calitățile protagoniștilor. Povestea de dragoste a lui Scridon și Domnica, de exemplu, este povestea unui cuplu care ajunge să fie fericit, pentru că nu au renunțat la condițiile lor de țărani. Trebuie să înțelegem că la fel de fericiți ar fi putut fi și Gheorghe și Rusanda, dacă ea ar fi putut face față provocărilor istoriei și ar fi rămas în universul lor, de pământ. Un personaj memorabil, construit cu înțelegere și umor blând, un actor care ilustrează lumea magică a copilăriei, este și Trofimaș. Umorul fin irigă și „ieșirile în scenă” ale personajului insolit care este Scridon. Badea Zînel Cojocar, dimpotrivă, este un personaj care, prin trăirea profundă a pierderii feciorului său Toader, imprimă romanului o tensiune dramatică, o conectează la realitatea războiului.

Frunze de dor rămîne a fi o proză reprezentativă prin mesajul ideatic și estetic, în stare să producă satisfacții intelectuale. ♣

Bibliografie:

- Cimpoi, Mihai, *Curriculum Vitae*, în *Fenomenul artistic Ion Druță*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008.
- Ciocanu, Ion, *Literatura română*, în *Studii și materiale pentru învățămîntul preuniversitar*, Chișinău, Editura Prometeu, 2003.
- Coroban, Vasile, *Ion Druță*, în *Profiluri literare*, Chișinău, Editura Lumina, 1972.
- Druță, Ion, *Discreditarea valorilor*, în *Moldova suverană*, 25 septembrie, 1993.
- Hitchins, Keit, *Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță*, în *Fenomenul artistic Ion Druță*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008.
- Lupan, Andrei, *Scrieri*, Chișinău, Editura Literatura artistică, vol. 3, 1973.

Rezumat: Studiul de față este, în fond, o nouă lectură a uneia dintre cele mai frecventate proze drutiene. Considerăm necesară reinterpretarea constituției și prestației personajelor, semnificației raporturilor dintre ele or această operație asigură înțelegerea în profunzime a mesajului ideatic al romanului.

Cuvinte-cheie: roman, personaj, comportament și psihologie a personajului, conflict, personaj de prim plan, personaj de plan secund.

A Short without an End

Summary: The present study is, in fact, a new reading of one of the most popular drutian prose. We consider necessary to reinterpret the characters' constitution and behavior, the significance of the relationships among them, or, this operation, ensures a profound understanding of the ideational message of the novel.

Keywords: novel, character, character behavior and psychology, conflict, foreground character, background character.